

Julfirandet under krig

Återutgivning av text från 1914

En publikation från
e-boksbiblioteket.se

Julfirandet under krig.
Återutgivning av text från 1914

av Oswald Kuylenstierna

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-740-9

Copyright © 2025 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.

Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

Ett av krigshistoriens mest unika ögonblick inträffade i skyttegravarna under första världskriget då vapnen tystnade och soldater från båda sidor träffades under några dagars julfrid.

Bara några veckor tidigare publicerades den här texten som beskriver just julfirandet under tidigare krig.

Du får bland annat läsa om de många krigsjularna för svenske kungen Karl XII och de dramatiska jularna under fransk-tyska kriget 1870.

Den här texten publicerades ursprungligen i december år 1914 i tidskriften "Bonniers månadshäften" med titeln "Julen i fält".

Författare till texten är Oswald Kuylenstierna (1865–1932).

Eftersom den här texten skrevs i början av 1900-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Så firades julen i fält

*Den här texten publicerades ursprungligen år 1914 i tidskriften "Bonniers månadshäften" med titeln "Julen i fält".
Författare till texten är Oswald Kuylenstierna (1865–1932).*

Julen 1914 kommer ej att likna någon föregående i världshistorien. När under detta år fridens högtid ingår har mänskosläktet mer än någonsin förr kommit bort från *frid på jorden*. I vapen mot varandra stå arméer, vilka i storlek lämna alla tidigare långt bakom sig. Ett världskrig rasar, som aldrig förr. Men över de stridande i de olika världsdelarna, över fästningarna, de långa löpgravarna och batterierna och över de stridsberedda fartygen på jordens alla hav skall trots allt något av julnattens eviga frid sänka sig ned, även om skotten dåna i natten.

Skall ock i arméerna från de länder, där julen högtidlighålles såsom årets största högtid, de stridande söka, efter bästa förmåga, i bivacken eller kvarteret åstadkomma något slags festlig stämning, som en smula påminner om julen i deras hemort.

Begreppen *jul* och *krig* förenade erbjuda intet främmande för oss svenskar. Vi hava ju haft en konung, som tillbringade aderton jular i fält eller i sitt högkvarter, på fältfot långt från sin huvudstad — Karl XII.

Sin första jul på krigsfot firade den adertonårige konungen med stor gamman på Lais, ett slott i Livland, mellan staden Dorpat och Peipussjön. "Magnus Stenbock och Axel Sparre uppehålla målron, och ha allehanda upptåg ibland," skriver kungen till sin syster Ulrika Eleonora.

Var han tillbringade den därpå följande julen, 1701, är ej med visshet bekant, ty det var under december månad detta år, som Karl var försvunnen. Hans armé hade gått i vinterkvarter, och han hade själv förlagt sitt högkvarter till adelsslottet Würgen, i södra Kurland. Men därifrån hade han begivit sig med ett par tusen ryttare på ett kavalleriströvtåg till Kovno, där kvarlämnat Hummerhielm med 1,800 man, för att åtföljd endast av 50 drabanter genom det av fientliga rytterskaror uppfyllda landet begiva sig tillbaka till Kurland. I högkvarteret hade man på flera veckor icke en enda säker underrättelse om konungen och svävade i den största oro. Piper sammankallade generalerna till ett krigsråd och man beslöt att skicka ut Arvid Horn med en styrka till häst att leta efter kungen. Så skedde, och en dag mellan jul och nyår mötte honom Horn, några mil söder om Kurlands gräns.

Den 23 december 1702 "om affton" skrev Karl XII till Magnus Stenbock från Zawichost, en stad vid Weichsel. Detta brev är både allvarligt och skämtsamt och slutar med orden: "Efter dhet är nu seent, så sluter iagh Mans Lurifaxs välvillige Carolus." Där stannade han över juldagarna, men redan i januari 1703 befinner han sig i

marsch mot trakten av Lublin, där han blev stående i läger i sex veckor. Vintervilan skulle snart bliva kortare.

Det var också endast några dagar före jul, som Karl XII år 1703 lät sin här gå i vinterkvarter i polska Preussen. Själv inkvarterade han sig på det biskopliga slottet Heilsberg, söder om Königsberg, där det gick mycket lustigt till och där man roade sig med allehanda upptåg. Även baler förekommo. Damernas antal var dock ej stort. Karl skriver: "Drabanterstaten och hofstaten, divertera sigh nu ibland här också med baler och assembléer med detta stadsens fruentimmer, beståendes af fem personer."

Julen 1704 hade Karl sitt kvarter utanför den lilla schlesiska staden Ravicz. Härifrån tackar han i ett brev, av den 18 januari 1705, sin syster Hedvig Sofia för en gåva, bestående av en sändning pomeransmarmelad, varmed hans systrar ibland plägade uppvakta honom. Några dagar tidigare hade han skrivit till Ulrika Eleonora och berättat för henne om de bröllop, som hade hållits "mäst hvar dag". Under det hären låg stilla hade nämligen en del officersfruar med sina unga släktingar från Sverige fått komma på besök till högkvarteret.

Påföljande jul, 1705, var Karl i Blonie, strax norr om Warschau. Själv låg han nu med sina trupper i tält. Kölden var sträng och konungen lät med glödgade kanonkulor något uppvärma sitt tält. Denna vinter var den sista, under vilken han lät sina trupper vila de strängaste vintermånaderna. Han hade lärt sig inse vad en duglig och välrustad här i denna del av Europa kunde uträtta, icke minst under vintern.

Julen 1707 tillbringade han dock för första gången sedan 1699 under mera fredliga förhållanden, om också i ett till hälften fientligt land, Saxen. En föreställning om hur det måtte hava sett ut i hans

kvarter i Altranstadt den julen, ger oss det bekanta kopparstick, som föreställer en aftenmåltid den 7 december. Sannolikt tillgick det dock på juldagen ännu enklare än vid denna fest för konung August. Belysningen var sparsam, servisen och bordet enkelt, men de vid dörrarna posterade drabanterna och de i ryttarstövlar klädda uppässande pargerna förlänade måltiden en viss militärisk glans. Sedan kungen ätit fick hans drabantvakt taga plats vid det kungliga bordet, och stundom brukade "Hans Majestät dricka sina drabanter till" och säkerligen underlät han då ej att tillönska dem något liknande vårt "god jul!"

Påföljande år var han i december i fullt fälttåg, sysselsatt med att föra sin armé över den svagt tillfrusna Weichseln. Om något julfirande hör man nu ej talas. Än mindre blev detta fallet året därpå.

Då kom, i december 1708, en av de strängaste vintrar i världshistorien, då Östersjön tillfrös och till och med Venedigs kanaler belades med is. Trots den oerhörda kölden uppbröt Karl med sin armé på själva julaftonen, för att sätta sig i besittning av den lilla fästningen Veprik. Först den 8 januari 1709 gav sig staden. Denna julhelg med de många ihjälfrusna, glömde aldrig karolinerna. Det behövdes hela deras mod, manstukt och förtröstan för att ej högljutt klaga.

Så kommo nu Karl XII:s turkiska jular, i eller rättare vid Bender, åren 1709 till 1712. Julnatten 1711 sov han för första gången i sitt nya hus, det berömda *kungshuset* i byn Varnitsa. Turkiska vävnader prydde väggarna, grenljusen lyste i orientaliska silverstakar och kring Brandklipparen gnäggande i stallet hundra arabiska hästar, men konungens tankar flögo nog till det fjärran Stockholm, där han firat sin barndoms jular, till snötäckta granar och nordens vinter.

Julaftonen 1713 låg Karl ännu till sängs i Demotika. Allt sedan han, efter kalabaliken den 6 februari, hade lämnat Bender, hade han

med sin vanliga järnenergi legat till sängs, men juldagen steg han upp, och följande jul 1714 var han åter på svensk botten i Stralsund. Hans följeslagare voro under den bekanta ritten endast två, återstoden av hans svit fingo dröja över julen i Budapest.

Julen 1715 var han i Ystad, åren 1716 och 1717 i Lund. Här mötte honom åter hans hemlands julseder, men hans hopp att, en gång återkommen med segern, fira midvinterfesten i sin och landets huvudstad blev aldrig verklighet.

Julnatten 1718 stod hans, från Fredrikshall av manskap ur livgardet burna, lik i Uddevalla, där det blev balsamerat.

Detta om krigarkonungen och hans jular ...

Visserligen är det sant, att även många andra av äldre tiders krig pågått under jultiden, men få äro de bevarade skildringarna från firandet av julen i fält. Underligt är ej heller detta, ty det är ju egentligen endast i de germanska och anglosaxiska länderna, som denna högtid firas på det vackra sätt, vilket vi svenskar äro vana vid. En jul omtalas dock i Napoleons historia.

Det var julaftonen 1800, då han som förste konsul for till operan i Paris, för att åhöra Haydns "Skapelsen", och då det bekanta attentatet med helvetesmaskinen ägde rum på gatan S:t Nicaise. Från den napoleonska tiden torde det ej heller finnas många skildringar av julens högtidlighållande av de kämpande härarna. Napoleons fälttåg voro i enlighet med dennes planer, också i regeln avgjorda före jultiden.

Någonting annat var fallet under det senaste fransk-tyska kriget.

Vid jultiden 1870 kunde de kämpande arméerna — liksom nu — se tillbaka på ett nära fem månaders uppslitande fälttåg. Paris trotsade ännu de tyska belägringskanonerna och uthungringsförsöken, under det att nya franska arméer till Europas förvåning uppväxte i norra och västra Frankrike, alla med uppgift att befria huvudstaden. Under december månad hade tyskarna uppfört sina belägringsbatterier och bestyckat dem med ett sjuttiototal grova kanoner, men det dröjde ända till den 27 december, innan det första tyska kanonskottet avlossades mot den plats, som fransmännen, då som nu, kallade ”den civiliserade världens huvudstad”. Trots deras försök att i det längsta hålla modet uppe och lägga i dagen gott humör och gallisk esprit, kunde dock den julen i Paris icke firas under någon munter stämning. Till stadens befolkning utportionerades livsmedel, bestående av 300 gram bröd och 30 gram hästkött. I regn och köld stodo kvinnorna timtals i kö för att hämta ”det lilla brödstycket, som i färg skiftade från grått till svart och innehöll varjehanda obegripliga beståndsdelar, eller den lilla köttbiten av ett djur, som ingen av den lägre befolkningen kunde förmå sig att smaka, förrän nöden tvang därtill”. Priserna på livsmedel hade stigit till det yttersta. Ett kilo smör betingade ett pris av 50 till 100 francs, potatisen såldes styckevis, kålen bladvis, och man var glad, om man lyckades få köpa — en katt för 10 francs. Ännu värre var det med bränslet. Visserligen hade träden på boulevarderna blivit nedfällda och utportionerade, men då julaftonen kom år 1870, stego i den stränga kölden icke många rökpelare upp från Paris, och staden vilade i ett ogenomträngligt mörker. Många av de förmögnare hemmen voro förvandlade till sjukhus, och där vårdades de sårade krigarna av barmhärtighetssystrar, ur alla samhällsklasser, vilka med outtröttlig kärleksfullhet och självuppooffring skötte de sjuka och så-

rade.

Under tiden slöts järnringen omkring Paris allt fastare, och tysarna uppförde det ena befästningsverket efter det andra kring den belägrade staden.

Var stämningen i Paris föga munter, så var livet i de tyska löpgravarna ej heller det angenämaste. De belägrande led o kanske ännu mera av kölden och av bristen på bränsle. Värst var tjänsten i främsta förpostlinjen, där ingen eld fick upptändas och där varje post, som visade sig, genast blev beskjuten av en livlig gevärseld. Bättre hade de tyska trupperna i de bakre linjerna, av vilka en del lyckades finna tak över huvudet i de många vackra villorna utanför Paris. Här kunde också en smula julstämning skapas. Sedan man förtärt sin ärtkorv och sitt fårkött och sköljt ned detta med franskt vin, på vilket man hade god tillgång, kunde man från de villor, i vilka ett eller annat piano påträffats, i julnatten förnimma sånger, påminnande om det avlägsna hemmet och förflutna, mera fridfulla jular. De röstbegåvade sjöngo, och de andra lyssnade till: "O Tannenbaum, o Tannenbaum!"

Men i jämförelse med den stundande julen i Frankrike 1914 synes julen 1870 nästan såsom en idyll. Antalet stridande är ju nu så mycket större, striderna så mycket häftigare, och vid sidan av 42 cm. mörsaren voro de tyska belägringspjäser, som besköto Paris i december 1870, tämligen ofarliga vapen.

Men trots vapenteknikens framsteg äro dock de kämpande samma slags människor nu som förr, med samma slags tankar och kän-

lor. Från förpostlinjerna och löpgravarna flyga tusendens tankar till avlägsna hem, till föräldrar, hustrur och barn, och med vemodsfull saknad står säkert för mången bilden av flydda jular, före den stora ofredens dagar.

Trots allt det fasansfulla, man bevittnat eller erfarit, ha vi dock förnummit nya och goda krafter, rörande sig på botten av folksjälar-nas djup. Man har sett, huru klasshat och partisinne försvunnit och huru alla de vapenbärande inom ett folk känt sig som bröder. Kanske skall ur detta världskrig dock till sist utgå en uppriktigare och varaktigare fred än förr. Och måhända skall den, som noga lyssnar, kunna i fjärran förnimma en hoppets och änglarnas kör, röster, som trots död och fasor sia om *frid på jorden*.

Väl skall detta världskrig kasta sin skugga långt framför sig, men trots allt böra vi dock ej se framtiden i alltför mörka färger.

Av vad som kommer att försvinna för långa tider är det mesta lyx och flärd. Det värdefulla skall bestå, trotsande världskrig och omvälvningar. I våra livsåskådningar kommer nog ett drag av allvar att bilda ett nytt inslag. Och till det eviga och oförgängliga skola vi kanske under kommande jular lyssna, på ett annat sätt än förr.

Julen i fält.

Illustration: D. Ljungdahl

*Karl XII:s och August II:s aftonmåltid i Altranstadt den 7 dec. 1706.
Samtida gravyr.*

Enskilt sjukhus under inneslutningen av Paris 1870.

I kvarter utanför Paris 1870.

Viktiga ord och personer

August den starke.

[1670–1733] Kurfurste av Sachsen 1694–1733 samt kung av Polen 1697–1706 och 1709–1733. Var kusin till svenske kungen Karl XII. Det finns flera teorier till hans tillnamn ”den starke”. Han ska ha varit så stark att han kunde räta ut en hästsko med sina bara händer. En annan teori är att det berodde på hans stora sexualdrift, enligt samtida källor ska han ha haft 355 barn.

Esprit.

Franskt uttryck som betyder ”anda”.

Fredrikshall.

Äldre namn på Fredrikstens fästning i norska staden Halden. Den mest kända händelsen här inträffade den 30 november 1718 då den svenske kungen Karl XII sköts till döds under en belägring. Namnet på fästningen stavades också länge Fredrikshald.

Haydn, Joseph.

[1732–1809] Österrikisk kompositör. Haydn är en av historiens mest berömda musiker och är framför allt känd för sina nyskapande sonater. Han skapade ett stort antal verk, bland annat 108

symfonier, 13 operor och nästan 100 musikstycken för piano. Några av hans mest kända verk är "Skapelsen", "Londonsymfonierna", "Symfonin med puklaget (nr 94)" och "Militärsymfonin (nr 100)". Det är Haydn som skapat den tyska nationalsången.

Horn, Arvid.

[1664–1742] Svensk militär och politiker. Var under en lång tid Sveriges mäktigaste man och regerade i princip landet som lantmarskalk.

Hummerhielm, Alexander.

[1643–1723] Svensk militär och friherre. Började sin bana vid Skånska kavalleriet och Livgardet. Deltog senare i kriget med Danmark, slaget vid Punitz 1705 och deltog också under tåget mot Ryssland 1708. Utsågs till friherre 1705.

Karl XII.

[1682–1718] Svensk kung från 1697 tills sin död år 1718. Tillbringade större delen av sin regeringstid i strid. Är kanske mest känd för det svenska nederlaget i slaget vid Poltava. Döddes av en norsk kula under belägringen av Fredrikstens fästning år 1718. Efter Karl XII:s död tappade Sverige sin roll som stormakt.

Kuylenstierna, Oswald.

[1865–1932] Svensk militär, journalist och museiman. Började sin karriär inom militären och utsågs till kapten vid Göta artilleriregemente 1903. Han tjänstgjorde länge som chef för Artillerimuseum i Stockholm Han är mest känd för sina många texter och böcker om Karl XII.

Livland.

Område i Baltikum som omfattade nuvarande Lettland och Estland. Livland var under perioden 1629 till 1721 en del av Sverige.

Mörsare.

En äldre typ av artilleri med en mycket kort pipa.

Napoleon.

[1769–1821] Fransk militär, förste konsul och kejsare. Föddes på Korsika som Napoleone di Buonaparte. Tog makten i Frankrike genom en statskupp år 1799 och blev förste konsul. Han utsågs senare till kejsare år 1804 och styrde det stora riket tills han avsattes 1814, samt återvände till makten under drygt 4 månader år 1815. Erövrade stora delar av Europa under flera omfattande fälttåg.

O Tannenbaum.

En klassisk tysk julsång från 1500-talet. Den har översatts till en rad språk och heter ”Du kära gran” på svenska.

Piper, Karl.

[1647–1716] Svensk greve, statsråd och diplomat. Var en av kung Karl XII:s närmaste rådgivare och deltog i flera krigståg som diplomat. Tillfångatogs under slaget vid Poltava år 1709 och dog år 1716 i rysk fångenskap.

Preussen.

Ett tyskt område som periodvis varit hertigdöme, kungarike och delstat. Preussen var ett av Europas mäktigaste, och största, riken från ca 1871–1918.

Saxen.

Ett kurfurstendöme från 1356 tills 1806 inom det Tysk-romerska riket. När det Tysk-romerska riket upplöstes blev Sachsen ett eget kungarike. Kurfurstendömet var till ytan ungefär lika stort som svenska landskapet Hälsingland.

Sparre, Axel.

[1652–1728] Svensk militär, konstnär och greve. Utsågs till överste för Västmanlands regemente år 1699 och blev fältmarskalk år 1721. Deltog bland annat under slaget vid Düna år 1701, slaget vid Fraustadt år 1706 och slaget vid Poltava år 1709. Följde med Karl XII under flykten till Bender och förde där befäl över den svenska armén.

Stenbock, Magnus.

[1665–1717] Svensk greve och fältmarskalk. Är mest känd för segern 1710 i slaget vid Helsingborg. Avled i dansk fångenskap år 1717.

Ulrika Eleonora.

[1688–1741] Svensk drottning som regerade i Sverige från 1719 till 1720. Var dotter till Karl XI och syster till Karl XII. Hennes make Fredrik [1676–1751] tog över tronen år 1720.

Warschau.

Gammaldags stavning för den polska huvudstaden Warszawa.